

Абм.
К77

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КРАВЧЕНКО ОЛЕКСАНДР АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 343.985:343.102

**ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ЗБИРАННЯ,
ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Запоріжжя – 2012

Дисертацією є рукопис.

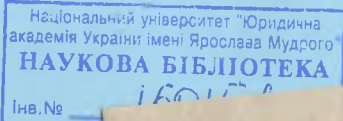
Робота виконана в Класичному приватному університеті (м. Запоріжжя).

Науковий керівник –

кандидат юридичних наук, доцент
ЩЕРБАКОВСЬКИЙ Михайло Григорович,
 Харківський національний університет
 внутрішніх справ,
 Навчально-науковий інститут права
 та масових комунікацій,
 доцент кафедри кримінального процесу
 та криміналістики.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент
БІРЮКОВ Валерій Васильович,
 Луганський державний університет
 внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка,
 професор кафедри криміналістики;

16015А - ОРК
 А/реф. Х629.4
 К 77
 Кравченко, О. А.

Застосування спеціальних
 знань під час збирання,
 дослідження та використання
 речових доказів [Текст] :
 автореферат дис. ... канд. юрид.
 наук : 12.00.09 - Кримінальний
 процес та криміналістика; судова
 експертиза; оперативно-розшукова
 діяльність - 20 с. - Запоріжжя, 2012.

16015А

аук, доцент
Григорівич,
 університет внутрішніх справ,
 криміналістики,
 психіатрії.

12⁰⁰ годині на засіданні
 у приватному університеті
 70-б, ауд. 124.

ці Класичного приватного
 університету імені Щербаківського, 70-б, ауд. 114.

О.П. Рябчинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Забезпечення надійної протидії злочинності належить до проблем загальнодержавного масштабу, вирішення яких покладається, зокрема, на науку криміналістики, одним із завдань якої є активне застосування її упровадження в практику розслідування злочинів досягнень природничих і технічних наук.

Пізнання події злочину вимагає від особи, яка проводить дізнання, слідчого та інших учасників кримінального процесу застосування різних спеціальних знань і навичок у розкритті, розслідуванні та запобіганні злочинам. Це багатоаспектне поняття, від адекватного розуміння якого багато в чому залежить результативність збирання, дослідження та використання доказів у кримінально-процесуальній діяльності.

Аналіз слідчої й судової практики показує, що під час розкриття та розслідування злочинів, а також у процесі судового розгляду кримінальних справ традиційно головний акцент роблять на отриманні доказів у формі свідчень (протоколи допитів, очних ставок тощо), а не на речових джерелах доказів. Недостатнє застосування методів збирання, дослідження та використання саме речових доказів спричинює дефіцит доказової інформації і, як результат, безперспективність розслідування більшості кримінальних справ.

Найвні проблеми застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження й використання речових доказів потребують подальшого їх розгляду в контексті їх співвідношення та взаємозв'язку з процесуальною процедурою й криміналістичними засобами роботи з речовими доказами.

Варто визнати, що обсяг наукових досліджень, присвячених розгляду різних аспектів застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві, на сучасному етапі розвитку криміналістики є значним. Ця обставина свідчить про підвищений інтерес до цієї проблематики й потребу у відкритті нових емпіричних фактів і наукових результатів у зазначеній галузі знань.

Вагомий внесок у дослідження найвних проблем методології наукового пізнання, доведення та застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві зробили українські науковці: Ю.П. Аленін, С.А. Альперт, М.І. Бажанов, В.П. Бахін, О.В. Баулін, П.Д. Біленчук, В.Д. Берназ, Т.В. Варфоломеева, А.Ф. Волобуєв, О.В. Горбачов, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, В.С. Зеленецький, А.В. Іщенко, Н.С. Карпов, Г.К. Кожевніков, В.О. Коновалова, В.О. Комаха, В.С. Кузмічов, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'яничков, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, П.П. Михайленко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, Д.П. Письменний, Б.В. Романюк, М.В. Салтевський, М.І. Сірий, М.Я. Сегай, Н.В. Сібільова, З.Д. Смітєнко, С.М. Стахівський, В.М. Тertiшник, В.В. Тіщенко, П.В. Цимбал, В.В. Ціркаль, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило, В.Ю. Шепітько, М.Г. Щербаковський та ін.

Окремі аспекти цих проблем у галузєво-предметному плані висвітлювали в своїх працях учені колишнього Союзу РСР і країн – членів СНД: М.С. Алексєєв, В.Д. Арсєньєв, А.Р. Белкін, Р.С. Белкін, В.Л. Васильєв, Г.Ф. Горський, А.П. Гуляєв,

П.С. Елькінд, С.П. Єфімичев, Л.М. Корнеєва, О.М. Ларін, П.А. Лупинська, І.М. Лузгін, М.С. Строгович, С.А. Шейфер та ін.

Наукові здобутки цих та інших учених є підґрунтям для подальшого вивчення проблем застосування спеціальних знань, які потрібні під час збирання, дослідження та використання речових доказів. Їх комплексний аналіз надасть можливість окреслити шляхи вирішення цієї проблематики та сприятиме підвищенню ефективності застосування спеціальних знань суб'єктами доказування, розширенню їх можливостей впливати на якісні та кількісні характеристики речових доказів, покращенню слідчої й судової практики та вдосконаленню чинного кримінально-процесуального законодавства.

Наведені обставини та міркування, неоднозначність підходів учених і практиків до визначення вищезазначеного правового інституту зумовлюють необхідність вирішення наукового завдання, що полягає в комплексному дослідженні цієї проблематики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи Класичного приватного університету "Організаційно-правове, науково-методичне й інформаційне забезпечення досудового слідства та судового провадження" (номер державної реєстрації 0111U008727). Особистий внесок здобувача полягає у вивченні специфіки механізму правового регулювання застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів у кримінальному процесі України й розробленні на підставі цього пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення кримінально-процесуального законодавства й практики його застосування.

Тема дисертаційної роботи затверджена вченою радою Класичного приватного університету (протокол № 3 від 26 листопада 2008 р.).

Мета й завдання дослідження. Метою цієї роботи є розкриття і аналіз проблем застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві України, розробка на цій основі висновків і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення правової регламентації застосування їх під час збирання, дослідження та використання речових доказів на сучасному етапі розвитку кримінально-процесуального законодавства.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- провести комплексний історико-правовий аналіз становлення теоретичних уявлень і законодавства щодо механізму правового регулювання застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження й використання речових доказів та умов їх допустимості у кримінальному процесі України й на підставі цього окреслити перспективи розвитку цього правового інституту в сучасних умовах реформування;

- дослідити правовий статус суб'єктів застосування спеціальних знань на основі аналізу сучасних проблем правового регулювання їхніх прав і обов'язків та на підставі цього впорядкувати термінологічний апарат щодо його належного використання в кримінально-процесуальному законодавстві;

- проаналізувати форми застосування спеціальних знань у кримінально-процесуальній діяльності та визначити можливість їх розширення в контексті

сучасних підходів щодо реформування системи кримінального судочинства України;

– визначити поняття, зміст і значення речових доказів в аспекті модернізації правового механізму застосування спеціальних знань у кримінальному процесі України;

– на підставі комплексного аналізу проблем правової регламентації механізму застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів розробити науково обгрунтовані рекомендації щодо вдосконалення кримінально-процесуального законодавства та усунення виявлених прогалин правового регулювання цього інституту в кримінальному процесі України.

Об'єктом дослідження є комплекс суспільних відносин щодо застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві України.

Предметом дослідження є сукупність правових норм, що регламентують застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів, а також практика застосування цих норм суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності.

Методи дослідження обрані з урахуванням теми, мети й завдань. Методологічну основу становлять положення та висновки загальної теорії пізнання, що дали змогу вивчити природу й характер інституту спеціальних знань у кримінальному судочинстві, дослідити особливості механізму його правового регулювання й практичного застосування.

У ході дослідження використано ряд загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, а саме: *аналіз та синтез* – при формулюванні понятійного апарату інституту спеціальних знань, загальних умов допустимості їх застосування в кримінальному процесі (підрозділ 1.1); *історичний* – при аналізі факторів, що визначають розвиток інституту спеціальних знань (підрозділ 1.1); *формально-логічний, системно-структурний* – при комплексному дослідженні інституту спеціальних знань, вивченні механізму його правового регулювання (підрозділи 1.2, 1.3); *статистичний* – для узагальнення матеріалів слідчої, судової й експертної практики (підрозділ 2.2); *порівняльно-правовий* – для зіставлення норм сучасного законодавства України, що регламентують питання застосування спеціальних знань, з нормами кримінально-процесуального законодавства інших держав, а також з нормами вітчизняного законодавства, застосовуваними в різні історичні періоди (підрозділ 1.1); *соціологічний* – для анкетування суддів, прокурорів, слідчих, експертів стосовно з'ясування існуючих проблем застосування спеціальних знань та шляхів їх вирішення у кримінальному процесі України (підрозділ 2.2).

Нормативну базу дослідження становлять Конституція України, Кримінально-процесуальний кодекс України, Закони України “Про судову експертизу”, “Про оперативно-розшукову діяльність”, нормативно-правові акти, які регламентують організацію й діяльність експертних підрозділів Міністерства внутрішніх справ та Міністерства юстиції України, інші нормативно-правові акти й законопроекти.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали кримінальних справ і експертних висновків за 2006–2011 рр., а також результати опитування слідчих

органів внутрішніх справ, прокуратури (145 осіб); співробітників експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ і Міністерства юстиції України (137 осіб). Крім того, вивчено огляди й довідкові матеріали, що характеризують стан роботи слідчих підрозділів з питань боротьби зі злочинами, а також опубліковану практику Верховного Суду України у 2001–2011 рр.

Під час вивчення матеріалів практики та визначення вузлових аспектів застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження й використання речових доказів використано особистий багаторічний досвід експертної та науково-педагогічної діяльності автора.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є першим комплексним дослідженням правового механізму застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів з урахуванням сучасних тенденцій розвитку інституту спеціальних знань у кримінальному процесі України. Основні результати, які мають наукову новизну, полягають у такому:

уперше:

- визначено методологічні основи застосування спеціальних знань (на історіографічному підґрунті виникнення й розвитку наукових знань та їх окремих видів – спеціальних знань – сформульовано авторське визначення основних понять у термінологічному апараті інституту спеціальних знань, а також визначено принципи допустимості їх застосування в кримінальному процесі);

- окреслено процесуально-правові механізми застосування спеціальних знань (надано нове тлумачення норм чинного кримінально-процесуального законодавства й інших нормативних правових актів, що безпосередньо стосуються застосування спеціальних знань і отриманих з їхнім використанням доказів);

- визначено теоретичні основи правового статусу суб'єктів, що володіють спеціальними знаннями (поняття, права й обов'язки суб'єктів у процесі їх застосування);

- обґрунтовано особливості застосування спеціальних знань у різних формах (процесуальні й непроцесуальні форми застосування спеціальних знань);

- розкрито організаційні й методичні основи застосування спеціальних знань (механізм застосування спеціальних знань сторонами кримінального провадження й судом під час збирання, дослідження та використання речових доказів);

удосконалено:

- визначення понять “спеціальні знання”, “обізнана особа”, “фахівець”, “спеціаліст”, “експерт”, що вживаються в законодавстві та спеціальній літературі;

- систему критеріїв допустимості застосування спеціальних знань і науково-технічних засобів як двох форм матеріального втілення наукових знань, що застосовуються в кримінальному судочинстві;

- класифікацію форм застосування спеціальних знань, які використовуються під час збирання, дослідження та використання речових доказів;

- позицію щодо застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві в контексті співвідношення та зв'язку процесуальної процедури (поняття, допустимість, мета, форми, суб'єкти спеціальних знань) і тактичних

прийомів роботи з речовими доказами під час їх збирання, дослідження та використання;

дістали подальшого розвитку:

– пропозиції щодо вдосконалення кримінально-процесуального законодавства, які стосуються повноважень керівника експертної установи з питань методичного контролю за діяльністю експерта, з метою найбільш повного й об'єктивного проведення експертного дослідження;

– положення щодо використання допиту спеціаліста як нової форми застосування спеціальних знань;

– підходи до основних напрямів удосконалення процесу застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів у кримінальному судочинстві.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й викладені в роботі висновки та пропозиції є певним внеском у розвиток теорії кримінально-процесуального права, криміналістики, судової експертизи й можуть використовуватися в різних сферах діяльності, а саме:

– у *правотворчій* – для внесення необхідних змін і доповнень до чинного КПК України та доопрацювання проекту нового КПК України;

– у *правозастосовній* – для сприяння підвищенню ефективності діяльності спеціалістів-криміналістів, експертів, з питань застосування спеціальних знань під час збирання та дослідження речових доказів (акт впровадження в діяльність НДЕКЦ ГУ УМВС України в Запорізькій області від 16 травня 2011 р.);

– у *науково-дослідній сфері* – для подальшого дослідження теоретичних питань оптимізації практичної діяльності щодо застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів;

– у *навчально-методичній* – для використання в навчальному процесі при викладанні курсів “Криміналістика”, “Судова експертиза” (довідка впровадження в навчальний процес Класичного приватного університету від 25 травня 2011 р.), а також для підготовки відповідних навчальних і методичних посібників, підручників, курсів лекцій.

Особистий внесок здобувача. Основні положення, пропозиції та висновки, що характеризують наукову новизну та практичне значення результатів дисертації й виносяться на захист, розроблені автором самостійно. У двох опублікованих у співавторстві працях використано результати його власних наукових розробок проблем застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження доповідалися та обговорювалися міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: “Проблеми й напрямки формування світогляду майбутніх працівників органів внутрішніх справ та забезпечення прав і свобод людини” (м. Запоріжжя, 11–12 грудня 2003 р.); “Сучасні судово-експертні технології в кримінальному і цивільному судочинстві” (м. Харків, 14–15 березня 2003 р.); “Актуальні проблеми взаємодії судових та правоохоронних органів у процесі реалізації завдань кримінального судочинства” (м. Запоріжжя, 28–29 травня 2004 р.); “Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і правозастосовній

діяльності” (м. Київ, 3 квітня 2009 р.); “Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики” (м. Одеса, 8 жовтня 2010 р.); “Актуальні проблеми публічного права” (м. Запоріжжя, 19–20 травня 2011 р.).

Публікації. За матеріалами дослідження опубліковано 15 наукових праць, з яких 7 – статті в наукових фахових виданнях України.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, що включають шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел, двох додатків. Загальний обсяг роботи становить 212 сторінок, із яких основний зміст – 193 сторінки, список використаних джерел (216 найменувань) – 19 сторінок, два додатки – 4 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми; вказано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету та завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження; викладено наукову новизну й практичне значення одержаних результатів; подано відомості про публікації, структуру та обсяг дисертації.

У розділі 1 “Теоретичні та правові основи застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві”, що складається з трьох підрозділів, розглянуто положення, аналіз яких дав змогу охарактеризувати поняття, суть, види знань та правові основи застосування спеціальних знань у кримінально-процесуальному провадженні.

У підрозділі 1.1 “Історіографія спеціальних знань і загальні умови допустимості їх застосування у кримінальному процесі” досліджено підвалини виникнення й розвитку наукових знань та їх окремих видів – спеціальних знань, обґрунтовано загальні умови допустимості їх застосування в кримінальному процесі.

На основі вивчення та аналізу основних джерел права, які діяли на території України з давніх часів, і наукових праць щодо використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві обґрунтовано авторське бачення категорії “спеціальні знання”. Для кримінально-процесуальної діяльності в понятті “знання” виділено дві сторони: об'єктивну та суб'єктивну. Перша відображає знання як продукт суспільної трудової та мисленнєвої діяльності, з позиції гносеології знання – інформаційний результат пізнавального процесу, його підсумок у людській культурі; друга – процедуру опанування знань конкретною особою, виходячи з того, що повноцінне отримання, засвоєння та застосування знань відбувається лише за результатами професійного навчання. У цьому контексті запропоновано авторське визначення “спеціальних знань” як наукових і практичних знань та навичок, які відповідають сучасному рівню досягнень у відповідних галузях людської діяльності (за винятком знань у галузі матеріального й процесуального права), застосовуються (використовуються) сторонами кримінального провадження та судом під час збирання, дослідження й використання доказів.

Розмежовано суб'єктів застосування та суб'єктів використання спеціальних знань, наголошено на тому, що застосовувати спеціальні знання можуть їх

безпосередні носії (спеціаліст, експерт, перекладач, педагог та ін.), а використовувати – суб'єкти, які відповідно до свого процесуального статусу наділені таким правом (особа, яка здійснює дізнання, слідчий, начальник слідчого відділу, прокурор, захисник, суддя, суд), при цьому слід мати на увазі, що зазначені суб'єкти можуть не тільки використовувати спеціальні знання залучених фахівців, а й застосовувати власні спеціальні знання в межах своєї компетенції.

На основі узагальнення результатів вивчення змісту норм, які встановлюють порядок застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві України, запропоновано визначити й закріпити на законодавчому рівні загальні принципи допустимості застосування досягнень науково-технічного прогресу у кримінальному процесі. Поєднано критерії допустимості спеціальних знань і науково-технічних засобів як двох форм матеріального втілення наукових знань, що застосовуються в кримінальному судочинстві, та запропоновано доповнити ст. 22 КПК України наступним положенням: “З метою всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи, особа, котра провадить дізнання, слідчий, прокурор і суд вправі, а у визначених законом випадках зобов'язані, застосовувати спеціальні знання й науково-технічні засоби, які відповідають сучасному рівню розвитку науки та техніки й забезпечують отримання достовірного результату, а також можливість його оцінювання та перевірки. Застосування спеціальних знань і науково-технічних засобів мають відповідати вимогам процесуального закону та моральності, не порушувати права й інтереси учасників процесу, які охороняються законом, бути безпечними для життя та здоров'я людей і навколишнього середовища”.

Доведено, що застосування спеціальних знань у кримінальному процесі зумовлено об'єктивною історичною необхідністю, воно розширює пізнавальні можливості сторін кримінального провадження й суду під час розслідування та розгляду справи по суті. Об'єктивний взаємозв'язок застосування спеціальних знань з розширенням пізнавальних можливостей сторін кримінального провадження й суду ставить за обов'язок процесуальній науці подальше вдосконалення процесу доказування та підвищення в ньому ролі спеціальних знань.

У підрозділі 1.2 “Суб'єкти застосування спеціальних знань” проаналізовано правовий статус суб'єктів, що застосовують у своїй діяльності спеціальні знання, та надано їх класифікацію.

Проаналізовано коло суб'єктів – носіїв спеціальних знань, а також суб'єктів, які хоча й не володіють спеціальними знаннями, але мають процесуальне право на опосередковане їх використання. На підставі цього запропоновано класифікувати суб'єктів застосування (використання) спеціальних знань на групи залежно від їх процесуального становища: а) державні органи й посадові особи, які ведуть процес: суд, суддя, прокурор, слідчий, начальник слідчого відділу, орган дізнання, особи, які провадять дізнання; б) фахівці, які мають процесуальні права та обов'язки, зумовлені наявністю в них спеціальних знань (спеціаліст, експерт, керівник експертної установи); в) фахівці, які не мають процесуальних прав та обов'язків (ревізор, технічний інспектор та ін.), у справі вони виступають у ролі свідків; г) інші учасники процесу (захисник, обвинувачений, потерпілий та його представник).

Розгляд різних точок зору науковців щодо визначення таких понять, як “обізнана особа”, “фахівець”, “спеціаліст”, “експерт”, свідчить, що до цього часу немає єдиної думки про однозначне їх розуміння в юридичній літературі, а також при вживанні в слідчій та судовій практиці.

Визначено “обізнану особу” як людину, котра володіє життєвими, загальнодоступними чи науковими знаннями, здобутими в результаті трудової повсякденної діяльності й особистого досвіду або загальної чи спеціальної освіти. Вищезазначена особа є родовою щодо всіх суб’єктів-носіїв знань, у тому числі тих, які володіють спеціальними знаннями.

З метою упорядкування процесуального становища й функцій фахівця в кримінальному судочинстві та усунення непорозумінь, що існують у слідчій та судовій практиці з питань застосування спеціальних знань, запропоновано такі дефініції: фахівець – незацікавлена в справі особа, яка володіє спеціальними знаннями й застосовує їх у порядку, встановленому законодавством (у кримінально-процесуальному аспекті спеціаліст та експерт виступають різновидом фахівця); спеціаліст – особа, залучена до участі у проведенні слідчої дії, яка застосовує спеціальні знання й навички для надання допомоги дізнавачу, слідчому чи суду у виявленні та з’ясуванні окремих фактів, що мають доказове значення; експерт – особа з вищою освітою, яка дає письмовий висновок при розгляді питань, що мають значення при порушенні справи, її розслідуванні чи судовому розгляді.

Охарактеризовано роль фахівців, які не мають визначеного процесуального статусу, і зроблено висновок, що слідчий прямо не здійснює контролю за діяльністю зазначених суб’єктів, оскільки вона не регламентується КПК України. Проте саме від слідчого залежить, чи будуть результати їхньої діяльності (ревізії, відомче розслідування тощо) використані як докази.

Узагальнюючи думки вчених та практику застосування термінологічного апарату цієї проблематики, до наведених вище трьох груп обізнаних осіб додано ще одну – інших учасників процесу (захисник, обвинувачений, потерпілий та його представник), зазначено, що процесуальне становище цих осіб не позбавляє їх права використовувати спеціальні знання за умови, що таке використання буде здійснюватись у межах їх компетенції, встановленої законом. З метою усунення негативного ставлення слідчого до участі захисника в підготовці й призначенні експертизи, а також посилення захисту прав обвинуваченого на стадії досудового слідства запропоновано викласти ч. 2 ст. 197 КПК України в такій редакції: “Слідчий зобов’язаний ознайомити обвинуваченого і його захисника з постановою про призначення експертизи й роз’яснити їм їх права, передбачені цією статтею, про що складається протокол з дотриманням вимог ст. 85 цього Кодексу”.

У результаті дослідження питання щодо можливості використання спеціальних знань представником потерпілого зроблено висновок, що в деяких випадках з об’єктивних причин потерпілий не може брати участі в проведенні слідчих та інших процесуальних діях. Виходячи із цього, запропоновано доповнити КПК України ст. 197-1 “Права потерпілого при призначенні і проведенні експертизи” та викласти її в такій редакції: “При призначенні і

проведенні експертизи потерпілий, а також його представник користуються правами, передбаченими ст. 197 чинного Кодексу. При задоволенні клопотання потерпілого або його представника слідчий відповідно змінює або доповнює постанову про призначення експертизи. У разі відмови в задоволенні клопотання слідчий виносить мотивовану постанову, яка оголошується особі, котра заявила клопотання, під розписку”.

У підрозділі 1.3 “*Форми застосування спеціальних знань у кримінально-процесуальній діяльності*” обґрунтовано процесуальні форми застосування спеціальних знань, наголошено на доказовому значенні їх результатів, а також приділено увагу пошуку нових процесуальних форм застосування спеціальних знань.

На підставі аналізу позицій різних дослідників щодо класифікації форм застосування спеціальних знань зроблено висновок, що пізнавальний характер процесу розкриття й розслідування злочинів визначає можливість застосування спеціальних знань залежно від доказового значення результатів їх застосування у двох основних формах – процесуальній і непроцесуальній. Залежно від цього виділено такі форми застосування спеціальних знань: 1) зазначені й регламентовані кримінально-процесуальним кодексом (участь спеціаліста в проведенні слідчих і судових дій, проведення експертизи); 2) зазначені, але не регламентовані КПК України (ревізія, яка призначається в порядку ст. 66 КПК України); 3) не зазначені й не регламентовані законом (відомчі ревізії та розслідування, попередні дослідження матеріальних слідів злочину, консультативна допомога фахівців поза слідчими діями).

Обґрунтовано недоцільність виділення участі педагога в допиті неповнолітнього (ст. 168 КПК України), участі судово-медичного експерта або лікаря при огляді й ексгумації трупа (ст. 192 КПК України) та судово-медичному освідуванні (ст. 193 КПК України), участі перекладачів (ст. 128 КПК України), сурдоперекладачів при пред’явленні обвинувачення і допиті німих і глухих (ст. 144, 169 КПК України) як самостійних форм застосування спеціальних знань. Зроблено висновок про те, що ст. 128-1 і ст. 128, 144, 168, 169, 192, 193 КПК України співвідносяться як загальна норма та спеціальна. У спеціальній нормі мова також іде про спеціаліста, але замість терміна “спеціаліст” закон вказує безпосередньо професію особи, спеціальні знання якої повинні бути використані в конкретному випадку.

Розглянуто нову перспективну процесуальну форму використання спеціальних знань на досудовому слідстві – допит спеціаліста. Обґрунтовано, що закріплення в КПК України допиту спеціаліста надасть нові можливості в розслідуванні кримінальних справ. У зв’язку із цим запропоновано ч. 2 ст. 65 КПК після слів “показаннями свідка” доповнити словами “показаннями спеціаліста, який брав участь у слідчій дії”. Право спеціаліста знати про мету виклику й можливості самовідводу має бути закріплене в законі, тому доцільно внести доповнення до ч. 4 ст. 128-1 КПК України такого змісту: “Спеціаліст вправі знати мету виклику для участі в слідчій дії, при виявленні обставин, що вказують на неможливість його участі в справі, вчасно і мотивовано сповіщати про особу, яка його викликала”.

У результаті дослідження непроцесуальних форм застосування спеціальних знань визначено їх основні ознаки: 1) проводяться відповідними фахівцями і мають дослідницький характер; 2) проводяться з ініціативи органів, що здійснюють контрольні функції; 3) складені фахівцями акти, довідки та інші матеріали можуть бути витребувані слідчим відповідно до ст. 66 КПК України й використані як документи згідно зі ст. 83 КПК України; 4) у разі необхідності роз'яснення або доповнення матеріалів ревізії, розслідування тощо фахівці-виконавці можуть бути допитані як свідки.

Розгляд різних підходів науковців щодо попереднього дослідження матеріальних слідів злочину дав змогу визначити такі особливості попередніх досліджень, що проводяться до призначення експертизи: 1) основна їх мета – оперативне отримання орієнтуючої інформації, що використовується для розшуку об'єктів і з'ясування обставин злочину; 2) об'єктами попередніх досліджень є матеріальні джерела – сліди злочину й речові докази; 3) попередні дослідження можуть проводитися паралельно з проведенням слідчої дії або відразу після її закінчення спеціалістом, дізнавачем, слідчим, прокурором; 4) у протоколі слідчої дії відображаються властивості об'єктів, що були встановлені і які вивчаються, наочно сприймаються. Також у контексті цієї проблематики досліджено питання щодо використання спеціальних знань при проведенні перевірок за кримінальними обліками та визначено мету досліджень, об'єкти, суб'єкти та форми відображення їх результатів.

Розділ 2 “Особливості застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів у кримінальному процесі України” складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *“Поняття, зміст і значення речових доказів”* проаналізовано поняття речових доказів у кримінальному процесі України та розкрито їх зміст і значення.

Доведено, що речові докази мають самостійне місце в системі інших процесуальних джерел доказів, а їхнє використання в кримінально-процесуальній діяльності зростає. Це пов'язано з постійним розвитком науки та техніки, що дає змогу дослідити властивості та значення різних об'єктів, а також криміналістики, яка розробляє на базі наукових досягнень різні прийоми й методи щодо збирання та дослідження речових доказів.

Наголошено на тому, що чинне законодавство не розкриває в повному обсязі поняття речових доказів, але досить чітко вказує на об'єкти та предмети, які можуть бути носіями доказової інформації та, в кінцевому підсумку, джерелами доказів. Саме через характерні ознаки (властивості), які закріплені в ст. 78 КПК України, вказані предмети матеріального світу несуть у собі інформацію (дані) про факти та обставини, які мають істотне значення для встановлення ознак злочину, вини або невинуватості осіб, які обвинувачуються у вчиненні злочину. Але для того, щоб стати речовими доказами, названі предмети матеріального світу мають бути: описані із зазначенням індивідуальних ознак та місця знаходження в протоколі тієї слідчої дії, у ході якої вони знайдені (огляду, обшуку, виїмки та інше); пред'явлені понятим та особам, які беруть участь у слідчих діях. При

необхідності їх додаткового огляду вони упаковуються в окремі пакети (за правилами криміналістичної техніки), які опечатуються та засвідчуються підписами понятих, слідчого або особи, яка виконує цю слідчу дію.

Аналізуючи ґносеологічну природу речових доказів у контексті пізнання злочину, автор виходить з того, що будь-яка подія в навколишньому середовищі зовнішньо виражається наявністю або відсутністю фізичних змін, які дають змогу пізнати цю подію. Встановлена в справі подія досліджується передусім як фізичний процес і, тільки будучи визнаною в такій якості, вона отримує певну юридичну оцінку, зокрема кваліфікується як злочинне або незлочинне діяння. Виходячи із цього зв'язку та характеру таких змін у середовищі, запропоновано виділяти такі види речових доказів: предмети, які піддавалися встановленою подією переміщенню в просторі; предмети, які зазнали в результаті цієї події змін; предмети, які підлягають встановленою подією знищенню; предмети, створені злочинними або іншими діями, які мають доказове значення; предмети, які знаходяться в тому середовищі, де відбулася (або має відбутися) встановлена подія, але які не зазнавали будь-яких змін або перемішень.

Підсумовуючи вищенаведене, запропоновано визначення речових доказів як різних предметів та грошових коштів, які мають безпосереднє відношення до події злочину, містять будь-які сліди злочину, а також зафіксовані за допомогою технічних засобів під час проведення процесуальної або слідчої дії та долучені до кримінальної справи постановою (ухвалою) особи, яка проводить дізнання, слідчим, прокурором, суддею або судом.

У підрозділі 2.2 *“Застосування спеціальних знань під час збирання речових доказів”* розкрито сутність і подано правову аргументацію застосування спеціальних знань під час виявлення, фіксації, вилучення та зберігання матеріальних джерел доказової інформації.

Зазначено, що застосування спеціальних знань у процесі збирання речових доказів спрямовано на те, щоб з урахуванням характеру фактичної інформації, що в них міститься, забезпечити повноту її виявлення, точність закріплення в справі, максимальне вилучення та надійне зберігання з метою їх незмінності як джерел доказів.

Доведено, що загальні вимоги, які регулюють порядок надання й перевірки результатів оперативно-розшукових заходів, повинні знайти пряме відображення в КПК України. Запропоновано процесуальну норму, яка б регулювала порядок надання та залучення результатів оперативно-розшукової діяльності, отриманих із застосуванням науково-технічних засобів, і викладено її в такій редакції: *“Результати застосування в ході оперативно-розшукових заходів науково-технічних засобів надаються керівником органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність. У супровідних документах засвідчується факт застосування технічних засобів, умови їх застосування, об'єкти застосування й отримані результати. Слідчий досліджує отримані матеріали з позицій їх відношення до справи, дотримання підстав та умов їх отримання і приєднує до справи як речові докази своєю постановою. За необхідності слідчий вправі призначити експертизу для дослідження отриманих матеріалів, а також допитати оперативних працівників*

та інших учасників про обставини отримання фактичних даних. Фактичні дані, отримані в результаті проведення оперативно-розшукових заходів з порушенням вимог законодавства, не можуть бути використані як докази”.

З метою об’єктивізації й підвищення інформативності огляду місця події, запропоновано ввести в КПК України вимогу про обов’язкову фіксацію обстановки місця події й виявлених слідів за допомогою науково-технічних засобів, для чого доцільно доповнити ч. 3 ст. 191 КПК України наступним положенням: “Застосування науково-технічних засобів фіксації в процесі огляду місця події є обов’язковим”. У цьому контексті аргументовано думку автора про доцільність зміни в кримінально-процесуальному законодавстві співвідношення між обов’язковими і необов’язковими засобами фіксації. Запропоновано ч. 6 ст. 114 КПК України викласти в новій редакції: “При проведенні слідчих дій слідчий вправі застосовувати науково-технічні засоби й науково-обґрунтовані методи в межах своєї компетенції з метою виявлення, закріплення, перевірки, вилучення та демонстрації доказів. Застосування науково-технічних засобів є обов’язковим: при аргументованій вимозі учасників процесуальних дій; коли докази неможливо залучити до справи в натурі чи є реальна загроза їх знищення або пошкодження; якщо є підстави вважати, що особа, яка буде давати показання, може змінити їх у ході слідства чи судового розгляду або не зможе бути присутньою на ньому.

Про застосування науково-технічних засобів повідомляються всі учасники слідчої дії, про що робиться відмітка в протоколі цієї дії. У протоколі вказуються також основні відомості про технічні засоби, мета, порядок і умови їх застосування, отримані результати. Інформація, зафіксована за допомогою технічних засобів, демонструється учасникам слідчої дії, котрі засвідчують її відповідність оригіналу й опису в протоколі, після чого носії інформації опечатуються й упаковуються способом, що гарантує їх збереження, і приєднуються до справи у вигляді самостійних джерел доказів”.

У підрозділі 2.3 “Застосування спеціальних знань під час дослідження та використання речових доказів” розглянуто загальні положення дослідження перевірки та оцінювання речових доказів, отриманих із застосуванням спеціальних знань і науково-технічних засобів.

У роботі наголошено, що дослідження речових доказів із застосуванням спеціальних знань можуть бути різноманітними – від простого візуального сприйняття (при читанні документа, огляді речового доказу) до найскладніших інструментальних та аналітичних методів, які застосовуються шляхом залучення фахівця до проведення слідчих дій та експерта до проведення судових експертиз.

Доведено, що набір перевірочних дій із застосуванням спеціальних знань щодо речових доказів достатньо широкий, перевірка речових доказів проводиться, у першу чергу, в процесі їх огляду, у тому числі за участю спеціаліста, а також шляхом проведення експертних досліджень. Це надає право вченим говорити про надійність одного з найпоширеніших джерел доказів – речових доказів і висловлювати пропозиції на користь їх використання в кримінальному судочинстві.

Розглянуто існуючі в літературі вимоги стосовно оцінки висновку експертизи й систематизовано їх у три блоки. Вони включають оцінку

допустимості, достовірності та доказового значення висновку експертизи. На основі аналізу теоретичних положень, результатів анкетування практичних працівників обґрунтовано висновок про об'єктивну неспроможність наукової оцінки експертного дослідження правоохоронними органами, оскільки вона вимагає наявності спеціальних знань у суб'єкта доказування. У більшості випадків слідчого в експертному висновку цікавлять лише остаточні підсумки (висновки) проведеного дослідження.

Розроблено і запропоновано визначити в законі ті критерії, якими слідчий і суд повинні керуватися при оцінюванні експертних висновків, причому критерії реальні й загальнодоступні. У зв'язку зі складністю перевірки й оцінювання доказів загальне правило ст. 67 КПК України потребує конкретизації, для чого доцільно доповнити ст. 75 КПК України ч. 4 такого змісту: "Оцінюючи висновок експертизи, слідчий, прокурор і суд послідовно встановлюють повноту й достовірність наданих експерту матеріалів, повноту виконаного дослідження і його відповідність завданню, компетентність та об'єктивність експерта, законність призначення й проведення експертизи. Висновки, отримані з істотним порушенням вимог кримінально-процесуального законодавства, не можуть бути використані як докази".

ВИСНОВКИ

У висновках відображено результати, які свідчать про вирішення конкретного наукового завдання, яке має значення для концептуальних теоретичних і практичних розробок кримінального процесу, криміналістики, судової експертизи, а саме: вперше досліджено проблеми, які виникають при застосуванні спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів, у результаті чого отримано такі найважливіші наукові та практичні результати:

1. На історіографічному підґрунті виникнення й розвитку наукових знань та їх окремих видів – спеціальних знань – сформульовано авторське визначення термінів у понятійному апараті інституту спеціальних знань і досліджено принципи допустимості їх застосування в кримінальному процесі. Визначено спеціальні знання як наукові й практичні знання та навички, які відповідають сучасному рівню досягнень у відповідних галузях людської діяльності (за винятком знань у галузі матеріального та процесуального права), застосовуються (використовуються) сторонами кримінального провадження й судом під час збирання, дослідження та використання доказів. Запропоновано поєднати критерії допустимості спеціальних знань і науково-технічних засобів як двох форм матеріального втілення наукових знань, що застосовуються в кримінальному судочинстві.

2. З метою упорядкування процесуального становища й функцій фахівця в кримінальному судочинстві України та усунення непорозумінь, що існують у слідчій і судовій практиці з питань застосування спеціальних знань, запропоновано такі дефініції: обізнана особа – людина, яка володіє життєвими, загальнодоступними чи

науковими знаннями, здобутими в результаті трудової повсякденної діяльності й особистого досвіду або загальної чи спеціальної освіти; фахівець – не зацікавлена в справі особа, яка володіє спеціальними знаннями й застосовує їх у порядку, встановленому законодавством (у кримінально-процесуальному аспекті спеціаліст та експерт виступають різновидом фахівця); спеціаліст – особа, залучена до участі у проведенні слідчої дії, яка застосовує спеціальні знання й навички для надання допомоги дізнавачу, слідчому чи суду у виявленні та з'ясуванні окремих фактів, що мають доказове значення; експерт – особа з вищою освітою, яка дає письмовий висновок при розгляді питань, що мають значення при порушенні справи, її розслідуванні чи судовому розгляді.

3. Визначено форми застосування спеціальних знань залежно від доказового значення результатів їх застосування: 1) зазначені й регламентовані кримінально-процесуальним кодексом (участь спеціаліста у проведенні слідчих і судових дій, проведення експертизи); 2) зазначені, але не регламентовані КПК України (ревізія, яка призначається в порядку ст. 66 КПК України); 3) не зазначені й не регламентовані законом (відомчі ревізії та розслідування, попередні дослідження матеріальних слідів злочину, консультативна допомога фахівців поза слідчими діями).

4. Запропоновано авторське визначення речових доказів як різних предметів та грошових коштів, які мають безпосереднє відношення до події злочину, містять будь-які сліди злочину, а також зафіксовані за допомогою технічних засобів під час проведення процесуальної або слідчої дії та долучені до кримінальної справи постановою (ухвалою) особи, яка проводить дізнання, слідчим, прокурором, суддею або судом. У результаті дослідження ролі й значення речових доказів у процесі досудового розслідування та судового розгляду кримінальних справ зазначено, що речові докази мають самостійне місце в системі інших процесуальних джерел доказів, а їхнє використання в кримінально-процесуальній діяльності зростає. Це пов'язано з постійним розвитком науки та техніки, що дає змогу дослідити властивості та значення різних об'єктів, а також криміналістики, яка розробляє на базі наукових досягнень різні прийоми й методи щодо збирання та дослідження речових доказів.

5.3 метою усунення прогалин правового регулювання інституту застосування спеціальних знань у кримінальному процесі України та на підставі комплексного аналізу організаційних і тактичних засад застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів, розроблено та запропоновано ряд науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства, а саме пропонується:

– доповнити ст. 22 КПК України таким положенням: “З метою всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи, особа, котра провадить дізнання, слідчий, прокурор і суд вправі, а у визначених законом випадках зобов'язані, застосовувати спеціальні знання і науково-технічні засоби, які відповідають сучасному рівню розвитку науки і техніки і забезпечують отримання достовірного результату, а також можливість його оцінки і перевірки. Застосування спеціальних знань і науково-технічних засобів мають відповідати вимогам процесуального закону і моральності, не порушувати права й інтереси учасників

процесу, які охороняються законом, бути безпечними для життя і здоров'я людей та навколишнього середовища”;

– викласти ч. 2 ст. 197 КПК України в такій редакції: “Слідчий зобов'язаний ознайомити обвинуваченого і його захисника з постановою про призначення експертизи і роз'яснити їм їх права, передбачені цією статтею, про що складається протокол із дотриманням вимог ст. 85 цього Кодексу”;

– доповнити КПК України ст. 197-1 “Права потерпілого при призначенні і проведенні експертизи” та викласти її в такій редакції: “При призначенні і проведенні експертизи потерпілий, а також його представник користуються правами, передбаченими ст. 197 чинного Кодексу. При задоволенні клопотання потерпілого або його представника слідчий відповідно змінює або доповнює постанову про призначення експертизи. У разі відмови у задоволенні клопотання слідчий виносить мотивовану постанову, яка оголошується особі, котра заявила клопотання, під розписку”;

– внести зміни до ч. 4 ст. 128-1 КПК України такого змісту: “Спеціаліст вправі знати мету виклику для участі в слідчій дії, при виявленні обставин, що вказують на неможливість його участі в справі, вчасно і мотивовано сповіщати про особу, яка його викликала”;

– доповнити ч. 3 ст. 191 КПК України таким положенням: “Застосування науково-технічних засобів фіксації в процесі огляду місця події є обов'язковим”;

– ч. 6 ст. 114 КПК України викласти в новій редакції: “При проведенні слідчих дій слідчий вправі застосовувати науково-технічні засоби і науково обґрунтовані методи в межах своєї компетенції з метою виявлення, закріплення, перевірки, вилучення і демонстрації доказів. Застосування науково-технічних засобів є обов'язковим: при аргументованій вимозі учасників процесуальних дій; коли докази неможливо залучити до справи в натурі чи є реальна загроза їх знищення або пошкодження; якщо є підстави вважати, що особа, яка буде давати показання, може змінити їх у ході слідства чи судового розгляду або не зможе бути присутньою на ньому.

Про застосування науково-технічних засобів повідомляються всі учасники слідчої дії, про що робиться відмітка в протоколі цієї дії. У протоколі вказуються також основні відомості про технічні засоби, мета, порядок і умови їх застосування, отримані результати. Інформація, зафіксована за допомогою технічних засобів, демонструється учасникам слідчої дії, що засвідчують її відповідність оригіналу й опису в протоколі, після чого носії інформації опечатуються й упаковуються способом, що гарантує їх збереження, і приєднуються до справи у виді самостійних джерел доказів”;

– доповнити ст. 75 КПК України частиною 4 такого змісту: “Оцінюючи висновок експертизи, слідчий, прокурор і суд послідовно встановлюють повноту і достовірність наданих експерту матеріалів, повноту виконаного дослідження і його відповідність завданню, компетентність і об'єктивність експерта, законність призначення та проведення експертизи. Висновки, отримані з істотним порушенням вимог кримінально-процесуального законодавства, не можуть бути використані як докази”.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях

1. Кравченко О.А. Сутність і поняття спеціальних знань у кримінальному процесі та криміналістиці / О.А. Кравченко // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 1999. – № 3. – С. 187–190.

2. Кравченко О.А. Напрямки удосконалення процесуального положення і функцій спеціаліста та експерта в проекті кримінально-процесуального кодексу України / М.Г. Щербаковський, О.А. Кравченко // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2000. – № 3. – С. 223–230. *Особистий внесок здобувача: проаналізовано процесуальне положення й функції експерта в проекті кримінально-процесуального кодексу України.*

3. Кравченко О.А. Суб'єкти застосування спеціальних знань в кримінальному судочинстві / О.А. Кравченко // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2001. – Спецвипуск. – С. 169–173.

4. Кравченко О.А. Криміналістичні аспекти збирання та дослідження доказової інформації / О.А. Кравченко, О.В. Яцюк // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2002. – № 4. – С. 250–254. *Особистий внесок здобувача: визначено сутність дослідження доказової інформації.*

5. Кравченко О.А. Аналіз позицій попереднього дослідження слідів злочину / О.А. Кравченко // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України. – 2003. – № 1 (1). – С. 132–137.

6. Кравченко О.А. Застосування спеціальної техніки під час розслідування та запобігання злочинам / О.А. Кравченко // Держава та регіони. Серія: Право. – 2008. – № 3. – С. 112–116.

7. Кравченко О.А. Актуальні питання сучасної діяльності експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ / О.А. Кравченко // Держава та регіони. Серія: Право. – 2009. – № 3. – С. 93–98.

Матеріали конференцій

8. Кравченко О.А. Кримінально-процесуальні аспекти використання спеціальних знань захисником та потерпілим / О.А. Кравченко // Проблеми й напрямки формування світогляду майбутніх працівників органів внутрішніх справ та забезпечення прав і свобод людини : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 11–12 грудня 2003 р.). – Ч. 1. – Запоріжжя : Юридичний ін-т МВС України, 2003. – С. 61–64.

9. Кравченко О.А. Застосування спеціальних знань при перевірці та оцінці доказів / О.А. Кравченко // Сучасні судово-експертні технології в кримінальному і цивільному судочинстві : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 14–15 березня 2003 р.). – Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2003. – С. 118–121.

10. Кравченко О.А. Відображення процесу доказування та об'єктивна істина в постанові про порушення кримінальної справи / О.А. Кравченко // Актуальні

проблеми взаємодії судових та правоохоронних органів у процесі реалізації завдань кримінального судочинства: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (Запоріжжя, 28–29 травня 2004 р.). – Запоріжжя: Юридичний ін-т МВС України, 2004. – Ч. 1 – С. 124–126.

11. Кравченко О.А. Поняття, завдання та загальні положення самостійної роботи студентів при вивченні курсу криміналістики / О.А. Кравченко // Дні науки : тези доповідей. – Запоріжжя: ГУ “ЗІДМУ”, 2005. – Т. 2. – С. 236–237.

12. Кравченко О.А. Проблеми допустимості використання цифрових технологій для об’єктивізації кримінально-процесуального доказування / О.А. Кравченко // Дні науки : тези доповідей. – Запоріжжя: ГУ “ЗІДМУ”, 2007. – Т. 2. – С. 210–212.

13. Кравченко О.А. Щодо мотивації постанови про порушення кримінальної справи / О.А. Кравченко // Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і правозастосовній діяльності: тези доповідей науково-практичної конференції (Київ, 3 квітня 2009 р.). – К.: Київський нац. ун-т внутр. справ, 2009. – С. 610–612.

14. Кравченко О.А. Участь спеціаліста при проведенні перевірки показань на місці / О.А. Кравченко // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: тези доповідей 2 Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 8 жовтня 2010 р.). – Одеса: Нац. ун-т “Одеська юридична академія”, 2010. – С. 176–179.

15. Кравченко О.А. Проблеми визначення загальних умов допустимості застосування спеціальних знань та науково-технічних засобів на сучасному етапі розвитку кримінального судочинства / О.А. Кравченко // Актуальні проблеми публічного права: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (19–20 травня 2011 р.). – Запоріжжя: КПУ, 2011. – С. 110–115.

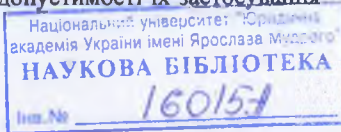
АНОТАЦІЯ

Кравченко О.А. Застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2012.

Дисертація є кваліфікаційною працею, в якій на монографічному рівні досліджено теоретичні й практичні питання, пов’язані з можливістю більш ефективного застосування спеціальних знань у кримінальному процесі України.

На підставі аналізу наукових праць філософів, юристів, інших фахівців, українського та зарубіжного законодавства, матеріалів слідчої, судової і власної практики автора розкрито суть, значення спеціальних знань для пізнання істини, юридичні й практичні аспекти проблем їх застосування. На історіографічному підґрунті виникнення й розвитку наукових знань та їх окремих видів – спеціальних знань сформульовано авторське визначення термінів понятійного апарату інституту спеціальних знань і досліджено принципи допустимості їх застосування

в кримінальному процесі. На підставі комплексного аналізу правового регулювання застосування спеціальних знань запропоновано авторське тлумачення окремих норм чинного кримінально-процесуального законодавства й інших нормативних правових актів, що безпосередньо відносяться до застосування спеціальних знань, і отриманих з їх використанням доказів. Визначено поняття, права й обов'язки суб'єктів, що володіють спеціальними знаннями, обґрунтовано процесуальні й непроцесуальні форми застосування спеціальних знань. Розкрито механізм застосування спеціальних знань сторонами кримінального провадження й судом під час збирання, дослідження та використання речових доказів.

Ключові слова: спеціальні знання, науково-технічні засоби, обізнана особа, спеціаліст, експерт, речові докази, доказування.

АННОТАЦІЯ

Кравченко А.А. Применение специальных знаний во время сбора. Исследования и использования вещественных доказательств. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Классический частный университет, Запорожье, 2012.

В диссертации рассматривается комплекс теоретических и практических вопросов, связанных с исследованием возможностей наиболее эффективного применения специальных знаний в уголовном судопроизводстве. На историографической почве возникновения и развития научных знаний и их отдельных видов – специальных знаний сформулировано авторское определение терминов в понятийном аппарате института специальных знаний и исследованы принципы допустимости их применения в уголовном процессе. Специальные знания определены как научные и практические знания и навыки, которые отвечают современному уровню достижений в соответствующих областях человеческой деятельности (за исключением знаний в области материального и процессуального права), применяются (используются) сторонами уголовного производства и судом во время сбора, исследования и использования доказательств. Предлагается соединить критерии допустимости специальных знаний и научно-технических средств как двух форм материального воплощения научных знаний, которые применяются в уголовном судопроизводстве.

В работе определены формы применения специальных знаний в зависимости от доказательного значения результатов их применения: 1) указанные и регламентированные уголовно-процессуальным кодексом (участие специалиста в проведении следственных и судебных действий, проведении экспертизы); 2) указанные, но не регламентированные УПК Украины (ревизия, которая назначается в порядке ст. 66 УПК Украины); 3) не указанные и не регламентированные законом (ведомственные ревизии и расследования, предварительные исследования материальных следов преступления, консультативная помощь специалистов вне следственных действий).

Предложено авторское определение вещественных доказательств как различных предметов и денежных средств, которые имеют непосредственное отношение к событию преступления, содержат какие-либо следы преступления, а также зафиксированы с помощью технических средств во время проведения процессуального или следственного действия и приобщены к уголовному делу постановлением лица, осуществляющего дознание, следователем, прокурором, судьей или судом.

С целью усовершенствования действующего уголовно-процессуального законодательства предлагается:

– дополнить ст. 22 УПК Украины следующим положением: “С целью всестороннего, полного и объективного исследования обстоятельств дела лицо, которое производит дознание, следователь, прокурор и суд имеют право, а в определенных законом случаях обязаны применять специальные знания и научно-технические средства, которые отвечают современному уровню развития науки и техники и обеспечивают получение достоверного результата, а также возможность его оценки и проверки. Применение специальных знаний и научно-технических средств должны отвечать требованиям процессуального закона и нравственности, не нарушать права и интересы участников процесса, охраняемые законом, быть безопасными для жизни и здоровья людей и окружающей среды”;

– дополнить УПК Украины ст. 197-1 «Права пострадавшего при назначении и проведении экспертизы» и изложить ее в такой редакции: “При назначении и проведении экспертизы потерпевший, а также его представитель пользуются правами, предусмотренными ст. 197 действующего Кодекса. При удовлетворении ходатайства пострадавшего или его представителя следователь соответственно изменяет или дополняет постановление о назначении экспертизы. В случае отказа в удовлетворении ходатайства следователь выносит мотивированное постановление, которое объявляется лицу, заявившему ходатайство, под расписку”;

– ч. 6 ст. 114 УПК Украины изложить в новой редакции: “При проведении следственных действий следователь вправе применять научно-технические средства и научно обоснованные методы в пределах своей компетенции с целью выявления, закрепления, проверки, изъятия и демонстрации доказательств. Применение научно-технических средств является обязательным: при аргументированном требовании участников процессуальных действий; когда доказательства невозможно привлечь к делу в натуре или есть реальная угроза их уничтожения или повреждения; если есть основания считать, что лицо, которое будет давать показания, может изменить их в ходе следствия или судебного разбирательства или не сможет присутствовать на нем.

О применении научно-технических средств сообщают всем участникам следственного действия, о чем делается отметка в протоколе этого действия. В протоколе указываются также основные ведомости о технических средствах, цель, порядок и условия их применения, полученные результаты. Информация, зафиксированная с помощью технических средств, демонстрируется участникам следственного действия, которые удостоверяют ее соответствие оригиналу и

описанию в протоколе, после чего носители информации опечатываются и упаковываются способом, гарантирующим их сохранность, и присоединяются к делу в виде самостоятельных источников доказательств”.

Ключевые слова: специальные знания, научно-технические средства, осведомленное лицо, специалист, эксперт, вещественные доказательства, доказывание.

SUMMARY

Kravchenko O.A. The application of special knowledge during gathering, investigation and use of material evidence.

The dissertation for the competition for the scholastic degree of Candidate of Juridical Sciences, branch of study 12.00.09 – criminal proceeding and science of criminal law; forensic enquiry; operational-investigative activity. – Classical Private University. – Zaporozhye, 2012.

The thesis is a qualifying work, in which theoretical and practical issues, associated with the possibility of more efficient use of special knowledge in criminal procedure in Ukraine, are examined on the monographic level.

On the basis of scientific works of philosophers, lawyers, other professionals of ukrainian and foreign legislation, investigative materials of legal and the author's own essence, the value of specialized knowledge for cognition of the truth, legal and practical aspects of the problems of their application are discovered. On the historic grounds of emergence and development of scientific knowledge and its individual types – special knowledge, the author's definition of terms of special knowledge has been formulated. The principle of their application in criminal procedure has been investigated. Based on the comprehensive analysis of legal regulation of the use of special knowledge, interpretation of some of the current criminal procedure legislation and other normative legal acts that are directly connected with the application of special knowledge and derived from their use of evidence are proposed by the author. The rights and obligations of the entities that have special knowledge are defined, judicial and no judicial forms of application of special knowledge are applied by the author. The present study discovers the mechanism of application of special knowledge by the parties of criminal proceedings and the court during gathering, investigation and use of evidence.

Key words: special knowledge, scientific-technical means, familiarized person, specialist, expert, material evidence, proving.

КРАВЧЕНКО ОЛЕКСАНДР АНАТОЛІЙОВИЧ

**ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС ЗБИРАННЯ,
ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Підписано до друку 24.02.2012 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк ризографічний. Умовно-друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Замовлення № 65-11а.

Видавець та виготовлювач
Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70-б

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3321 від 25.11.2008 р.